

Literaturoznawstwo

Anna Alsztyniuk
Uniwersytet w Białymstoku

**Аповесць Янкі Брыля *Сіročы хлеб*
у польскім кантэксте:
Баляслаў Прус, Стэфан Жэромскі¹**

Адзін з найвыдатных беларускіх пісьменнікаў Янка Брыль (1917–2006) меў разнастайныя сувязі з Польшчай. Яго дзяцінства і юнацтва прайшлі на Наваградчыне ў Заходняй Беларусі, якая ў 1921–1939 гадах знаходзілася ў межах Польшчы. Ён вучыўся ў польскай школе, а ў 1939 годзе быў прызваны ў польскае войска. Істотную ролю ва ўспрыняцці Польшчы і палякаў Я. Брылём адыграла як асабіста перажытае, так і ў значнай ступені літаратурныя сімпатыі. Вялікае ўражанне на будучага пісьменніка яшчэ ў школьныя гады зрабілі творы польскіх класікаў: Мар’і Канапніцкай, Баляслава Пруса, Генрыха Сянкевіча, Элізы Ажэшка, Юліуша Славацкага, што знайшло пазней адлюстраванне ў яго перакладчыцкай дзейнасці. У 1956 годзе Я. Брыль пераклаў на польскую мову сваю любімую кнігу часоў дзяцінства – аповесць *Пра гномаў і сіротку Марысю* М. Канапніцкай [Bryl 1974, 375]. Пасля гэтага свайго першага ўдалага вопыту ён плённа працаваў над перакладам твораў многіх польскіх пісьменнікаў і паэтаў. Невыпадкова Сакрат Яновіч падкрэсліў:

Bryl to opoka w nowoczesnych stosunkach białorusko-polskich w zakresie literatury. Jest on rzeczywiście uważany po trosze za ambasadora lechickiej kultury nad Niemnem, Dźwinią i Prypecią. Sama lista nazwisk pisarzy, z bez mała wszystkich miast Polski, których utwory przyswoił literaturze białoruskiej, jest aż nadto obszerna, by móc ją tu zmieścić [Janowicz 1987, 138–139].

На кніжнай паліцы Я. Брыля-перакладчыка – творы Элізы Ажэшка, Баляслава Пруса, Тадэвуша Ружэвіча, Войцеха Жукроўскага, Яна Гушчы

¹ Publikacja finansowana ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dotacji na badania naukowe lub prace rozwojowe oraz zadania z nimi związane, służące rozwojowi młodych naukowców oraz uczestników studiów doktoranckich przyznanej Wydziałowi Filologicznemu Uniwersytetu w Białymstoku.

і іншых. Шматгадовае творчае супрацоўніцтва пісьменніка з польскім літаратурным асяроддзем было адзначана шматлікімі ўзнагародамі, у тым ліку літаратурнымі прэміямі.

Даследчыкі не адзін раз згадвалі пра ўплыў польскіх класікаў на фарміраванне мастацкага таленту Я. Брыля. Так, адзін з першых перакладчыкаў і даследчыкаў брылёўскіх твораў Фларыян Няўважны лічыў, што Я. Брыль – гэта пісьменнік «*dający impuls do porównań jego twórczości z twórczością W. Prusa, M. Kopernickiej*» [Nieuważny 1998, 82]. На тыпалагічную сувязь творчай манеры Я. Брыля і Б. Пруса звярнуў таксама ўвагу ў лісце Міхасю Стральцову Леанід Дранько-Майсюк: «І вось ухапіўся за Б. Пруса, як за нешта нечуванае, у перакладзе Брыля. Прачытаў апавяданн्या пяць-шэсць і па-добраму ўсміхнуўся. Зрабіў вывад – ранні Брыль (*Сірочы хлеб, У сям'і і яшчэ некалькі твораў*) выйшаў адсюль» [Дранько-Майсюк 2016, 233].

Сапраўды, у час сваіх творчых пошукаў Я. Брыль мог звяртацца да каштоўнага вопыту польскага прадстаўніка пазітывізму. Творчасць Б. Пруса (1847–1912), несумненна, была блізкая беларускаму пісьменніку праўдзівасцю паказу ўнутранага і знешняга свету дзіцяці. Як вядома, асноўная ўвага Б. Пруса на працягу ўсяго яго творчага жыцця канцэнтравалася на вобразах дзяцей. Шмат дзіцячых партрэтаў з'явілася ўжо на першым вітку яго творчасці (да 1885–86 гадоў). Менавіта тады былі напісаны *Сірочая доля* (*Sieroca dola*, 1876), *Прыгода Стася* (*Przygoda Stasia*, 1878–79), *Антэк* (*Antek*, 1880), *Міхалко* (*Michalko*, 1880), *Грахі дзяцінства* (*Grzechy dzieciństwa*, 1884), *Пляцоўка* (*Placówka*, 1885). Дзіця ў згаданых творах «*jest przede wszystkim ważnym i autonomicznym charakterem, choć autonomia ta dotyczy jedynie jego życia psychicznego*» [Sztachelska 2015, 102].

У сваю чаргу менавіта зварот да творчага асэнсавання найбольш вядомага Янку Брылю вопыту знайшоў адлюстраванне ўжо ў раннім перыядзе яго творчага шляху, калі былі напісаны апавяданні *Цюцік* (1937), *Пасынак* (1942), *Ветэрынар* (1942), *Цуды ў хаціне* (1943). Пісьменнік вельмі добра адчуваў і разумеў псіхалогію дзіцяці, умеў перадаць дзіцячае здзіўленне перад жыццём [Андраюк 1999, 14].

Шмат у чым падобныя і жыццёвыя біяграфіі пісьменнікаў. Аляксандар Гловацкі (сапр. прозвішча Б. Пруса) рана страціў бацькоў. Маці будучага пісьменніка памерла, калі яму было толькі тры гады. Пасля смерці бацькі хлопец пераходзіў з рук у рукі, ім апякаваліся чаргова бабуля, цётка і брат Леон. Я. Брыля выхоўвала маці-ўдава. З-за недахопу сродкаў абодва пісьменнікі мусілі пакінуць вучобу, пасля чаго заняліся самаадукацыяй. На асабіста перажытым пісьменнікамі вопыце грунтуюцца многія іх творы.

Яркім прыкладам з'яўляюцца аповесці *Сірочая доля* Б. Пруса і *Сірочы хлеб* (1942–1956) Я. Брыля. Абодва творы, на першы погляд, пра нялёгка дзіцячы лёс, што падкрэсліваюць загаловак са словам «сірочы». Мы знаёмімся з хлопчыкамі, якія страцілі бацькоў і якіх выхоўваюць маці-ўдовы.

Звяртае ўвагу тое, што вобразам маці пісьменнікі прысвяцілі няшмат увагі, канцэнтруючыся пры тым на агульным паказе характару жанчыны-маці. Янкава і Данікава маці вельмі падобныя: працавітыя, клапацілівыя, добрыя. Яны не шкадуюць сіл, каб забяспечыць сваім сынам лепшае заўтра і разумеюць, што толькі праз вучобу хлопцы змогуць пераадолець наканаваны ім соцыумам лёс. Вялікае значэнне надаецца менавіта гэтай штодзённай барацьбе гераніяў.

Б. Прус паказвае гора Зузі Вінцэнтавай, якой нялёгка было змерацца з надобразычлівасцю і непачцівасцю багацейшых за яе, у тым ліку і сваяка памерлага мужа – пана Пётра. Асабліва ўражвае аднак тое, што сустрэла працавітую жанчыну ў Варшаве:

W końcu po długiej dreptaniu i wielu upokorzeniach [...] udało się niebodze znaleźć kilka rodzin, które powierzały jej robotę do szycia. Praca była ciężka, a zapłata licha. Ażeby zarobić rubla dziennie, należało przez kilkanaście godzin nie wstawać od maszyny lub stolika. Najczęściej też zdarzało się, że damy mieszkające w wykwintnych salonach po całych tygodniach i miesiącach nie zwracały jej z takim wysiłkiem zapracowanych kilku rubli. [...] Jeszcze inne zupełnie nie płaciły, a nawet wymyślały i zakazywały służbie puszczać do domu natrętną!... [Prus 1993, 24]

Аднак наперакор цяжкай матэрыяльнай сітуацыі геранію не пакідае мара пра тое, што здолее сабраць грошы для будучых настаўнікаў свайго Яся. На жаль, яна хутка памірае, а яе сын пакутна перажывае сваё сіроцтва, несправядлівыя адносіны да сябе.

Зося Малец змагалася і з матэрыяльнымі праблемамі, і з клінамі багатага солтыса, але, не зважаючы на гэта, рэалізавала свае задумы: «Жала чужое, думала пра сваё... А пад восень зрабіла тое, пра што думала, – купіла свайму хлопцу боцікі» [Брыль 1960, 42]. Невыпадкова Я. Брыль засяроджваецца над Данікавымі боцікамі, апісвае падрабязна не толькі іх выгляд, але і пачуцці героя, якому абноўка не дала заснуць. Як вядома, боты выступалі адным з сімвалаў сялянскага дабрабыту. Першыя боты дзеці з бедных сем'яў атрымлівалі, калі ішлі ў школу. Можна сказаць, што сімвалічна боты неслі ногі дзетак па шляху ў новае жыццё.

Фінансавую сітуацыю сваіх герояў пры дапамозе апісання вопраткі апісвае і Б. Прус:

Tymczasem Jaś rósł i jak mówił pan Piotr, hartował się i odzwyczajał od zbytków. Miał już pięć lat, chodził w lecie boso tudzież w barchanowych majtkach, które wraz z kaftanikiem z tyłu zapinanym stanowiły jedną całość. Za to w dni świąteczne nosił przykrótkie nieco, ale porządne ubranie po młodszym od siebie synu pana Piotra [Prus 1993, 8].

Пад апекай пана Пётра Ясю і яго маці не хапала не толькі грошай на вопратку, але, што найгорш, і разумення. Гнеў апякуна і слёзы маці адмоўна ўплывалі на хлопца. І толькі, «wydobywszy się z żelaznych uścisków pedagogiki pana Piotra i włożywszy nowe ubranie (Jaś – A.A.), szybko zaczął się rozwijać» [Prus 1993, 14]. Звяртаючы ўвагу на змены ў вопратцы Яся (а таксама харчаванні, прадметна-побытавым асяроддзі), Б. Прус паказвае змены ў яго духоўным жыцці. Лёгка заўважыць, што, калі ў героя нешта адбіраецца (магчымасць паехаць ў вёску, пачуццё годнасці і справядлівасці, адзенне), ён пачынае шукаць дапамогу: піша ліст пану Анзельму, уцякае ад Дурскіх, аддае сваё жыццё ў апеку Богу.

Падобным чынам пісьменнікі ўздываюць у сваіх творах тэму вучобы. Галоўныя героі – таленавітыя, прагныя да ведаў хлопцы, але яны не могуць рэалізаваць свой патэнцыял. У маці Яся не хапіла сродкаў на адукацыю сына, а ў сям'і, што ўсынавіла хлопца, яму трэба было прайсці праз рукі самых кепскіх «настаўнікаў» – сыноў пана Пётра:

Edzio kształcił Jasia w ułamkach, lecz ponieważ sam ich dobrze nie umiał, biedny więc uczeń z nudnych tych prelekcji zapamiętał tylko dwa twierdzenia: pierwsze – że jest głupi, a drugie – że jest osioł. Tadzio znowu, widząc, że jego wychowawiec w warunkach zwykłych czyta lepiej od niego, wpadł na oryginalny pomysł i kazał uczniowi swemu czytać z książki przewróconej do góry nogami!... [Prus 1993, 38]

Гэтыя ўрокі аказаліся для хлопца сапраўднай катаргай, бо ён добра памятаў, што маці вучыла яго зусім іншаму. Герой разумеў, што «настаўнікі» здзекуюцца над ім, але не знайшоў спагады ў дарослых. Пан Кароль, вырашыўшы, што ў Яся няма таленту і ахвоты да вучобы, аддаў сірату на навучку да краўца. Сустрэча з кравецкім чаляднікам Панэвкам дала герою магчымасць заняцца самаадукацыяй:

Panewka zarzucił piwo, wyrzekł się teatru, a natomiast zaczął kupować książki, które dawał Jasiowi. Jaś za to uczył go czytać, pisać, trochę rachunków, a nade wszystko opowiadał mu mnóstwo ciekawych rzeczy. (...)

Lekcje trwały krótko, lecz za to – prawie końca nie było czytaniu. Jaś pełnił obowiązki lektora, a czeladnik słuchał i pożerał wzrokiem chłopca [Prus 1993, 54].

Галоўнай прычынай немагчымасці рэалізаваць свой патэнцыял у выпадку Даніка Мальца таксама была матэрыяльная сітуацыя:

Ужо другі год хлопец сядзіць у трэцім класе. Што, ён хіба вучыцца дрэнна? Ды не! Цяпер ужо не толькі ўся школа, а ўся Галынка ведае, што ён, Зосін Данік, вучыцца лепш за ўсіх. Найбольш чытае – і беларускіх, і рускіх, і польскіх кніжак, абы дзе якую дастаў. А вось застаўся ў трэцім класе на другі год. Хто ведае – можа і яшчэ год будзе сядзець... (...)

Вясной, калі ён скончыў трэці, быў у іх сам «пан кіроўнік» – дырэктар местачковай сямігодкі.

«Пан, зразумела, – звярнуўся ён да іхняга Цабы, – лепшых вучняў накіруе да мяне, у чацвёрты клас, а гэтага, Мальца, – у першую чаргу, абавязкова».

«Пане кіроўніку, – загугніў Цаба, – ён, Данель Малец, вельмі бедны, сірата. Дарэмная гаворка» [Брыль 1960, 56–57].

У Данікавай маці не было грошай на вучобу ў местачковай школе, але ён павінен, згодна з польскім законам, вучыцца да чатырнаццатага года жыцця. Герой выпаўняе школьны абавязак, ды разумее, што брамы да ведаў перад ім зачынены. На шчасце, дзядзька хлопца дасылае грошы на далейшую адукацыю пляменніка. У новай школе герой сустракаецца з рознымі настаўнікамі: адданай працы добрай пані Мар'яй, крыклівай і вечна незадаволенай паннай Руз'яй. Варта ўгадаць, што значную ролю ў станаўленні асобы Даніка Мальца адыграў яшчэ адзін, хоць непрафесійны, настаўнік – Мікола Кужалевіч. Менавіта ён скіраваў пошукі хлопца на родны шлях, адкрыўшы перад ім свет беларускага слова.

Пісьменнікі па-рознаму паказваюць сіроцтва, кожны аддае свайму герою нешта са сваіх цяжкіх выпрабаванняў, але, як відаць, можна знайсці і пэўнае падабенства лёсаў Янкавай і Данікавай сем'яў. Шмат падобнага і ў характарыстыках саміх герояў. Глыбока пранікаючы ў псіхалогію дзіцяці, пісьменнікі на прыкладзе Яся і Даніка паказваюць перажыванні незвычайных хлопцаў.

Увогуле, прусаўскія героі «to zgodnie z romantycznym archetypem postacię ponadprzeciętne, a nawet rzecz by można dziwne, z tego, ale też jakby i nie z tego świata. Dobre i empatyczne, z przyrodą i zwierzętami żyją za pan brat, są czyste moralnie, sprawiedliwe i bohaterские, samokrytyczne i zdolne do poświęceń» [Sztachelska 2015, 102] Такімі рысамі характару вызначаецца Ясь. Пры тым ён яшчэ і дапытлівы, адкрыты, прагны да ведаў, а ў яго «niespokojnym rozumowaniu objawia się związek niepospolitego umysłu» [Turkey 1937, 142].

Смерць маці, новая сям'я, члены якой не здольныя разумець яго выключнасці, уплываюць на Яся адмоўна. Хлопец становіцца падазроным,

маўклівым, замыкаецца ў сабе. Несправядлівыя адносіны пана Кароля былі аднак штуршком да таго, што хлопец вырашыў шукаць дапамогу ў адзінага прыхільнага да яго і маці чалавека і напісаў ліст да пана Анзэльма. Гэта была адзіная магчымая спроба змагання з несправядлівасцю і адзіная надзея на ратунак.

У цэнтры ўвагі Я. Брыля духоўны і маральны рост Даніка Мальца. Амаль адразу падкрэсліваецца, што герой вылучаецца сярод равеснікаў: ён таленавіты, улюбёны ў прыроду і кнігі, а пры тым надзвычай уражлівы да чужога гора, з абвостраным пачуццём уласнай годнасці. Пісьменнік даследуе яго шлях да сталення, паказвае, як хлопец пачынае самастойна шукаць адказы на пытанні, якія ставіць перад ім жыццё. Урэшце, у канцы аповесці Я. Брыль паказвае нам не проста дванацігадовага хлопца, а сапраўднага змагара за сваё нацыянальнае, асобу, здольную да глыбокага аналізу пабачанага і пачутага, што не паддаецца агульнаму настрою, а справядліва ацэньвае і здабыткі абодвух народаў.

Уплыў Б. Пруса на брылёўскую аповесць *Сірочы хлеб*, як адзначае ўзгаданы Л. Дранько-Майсюк, выяўляецца таксама ў галіне паэтыкі, стылю: «Здаецца нават і сама інтанацыя прусаўская, толькі ў паляка болей кплівасці або гумару. У Брыля няма гэтага. Ёсць, відаць, больш засяроджанасці на рэчах, якія вакол дзіцяці» [Дранько-Майсюк 2016, 233]. Варта звярнуць увагу «na stałą właściwość dwojakiej konstrukcji świata u Prusa: pewien tragizm jest łagodzony humorem, zachwył – szczerym śmiechem» [Lubczyńska-Jeziorna 2007, 162–163]. Ужо з першых старонак *Сірочай доли* Б. Прус выступае як пісьменнік, здольны да смеху і ў крызіснай сітуацыі, наперакор трагедыі:

Śmierć, na przykład, uważają ludzie za najgorszy wypadek. Jest to przesąd, o czym najlepiej przekonał się pan Wincenty. Był on małym urzędnikiem, pobierał kilkaset rubli pensji, a śmierci bał się jak ognia. Jednak w chwili stanowczej nie znać było na nim wielkiego wzruszenia. Machnął ręką, jakby chciał powiedzieć: «Głupi świat...» – i umarł. Umarł tak dobrze jak najznakomitszy aktor, ba!... nawet lepiej, bo nie wstał choć go wywoływali.

Co prawda nie wywoływała go publiczność, tylko własna żona i trochę syn, Jaś. Ale jego można nie liczyć, bo miał dopiero trzy lata [Prus 1993, 5–6].

Відавочна, смех для пісьменніка – адзін са спосабаў не патануць у моры роспачы, безнадзейнасці. Аднак трэба падкрэсліць, што часта праз смех Б. Прус выкрывае нейкія заганы асобных герояў. З іроніяй гаворыць ён, напрыклад, пра дапамогу пана Пётра, які «жыў для іншых», але на першае месца ставіў дабрабыт сваёй сям'і.

Я. Брыль смяецца значна менш, але і ў яго аповесці ёсць месца для смеху. Вось як паказвае пісьменнік Даніка Мальца пасля таго, як пабілі яго солтысавыя дзеці: «Назаўтра ўранку яшчэ раса пяклася холадам, Сівы ўжо ехаў верхам на парсюку – зноў на балота. Падганяў Белага парэпанымі пяткамі пад бакі і зноў смяяўся» [Брыль 1960, 42]. Для Я. Брыля дзяцінства – гэта час, калі нават крыўды хутка забываюцца, чаму дапамагае кантакт з прыродай.

Увогуле Б. Прус і Я. Брыль гаварылі не толькі пра сумныя моманты жыцця сіраты, але і спрабавалі ўзнавіць незабыўныя імгненні маленства, што захаваліся ў памяці. Абодва героі любяць прыроду, на ўлонні якой адчуваюць сябе найлепш.

Выходзячы на важкія сацыяльна-палітычныя праблемы, Я. Брыль пашырае грані аўтабіяграфічна-традыцыйнай тэмы сіроцтва. Пісьменнік уздымае праблему цяжкага лёсу таленавітых дзяцей, што растуць сіратамі гісторыі ў паняволенай радзіме і глыбока адчуваюць яе сіроцтва [Калеснік 1990, 87–88]. Імкненне Даніка Мальца да ведаў з'яўляецца вынікам яго любові да Радзімы, якая мае патрэбу ў адукаваных людзях. У гэтым плане брылёўскаму герою бліжэй да герояў іншага польскага пісьменніка – Стэфана Жэромскага.

Да аповеду пра сталенне ў неспрыяльных умовах і пратэст супраць нацыянальнага прыгнёту натхніў Я. Брыля, па яго прызнанні, змешчаным у цыкле мініяцюр *Рэха заўсёды са мной*, раман *Сізіфава праца* (*Syzyfowe prace*, 1987) С. Жэромскага: «перачытаўшы гэтую рэч, я жыва зацікавіўся адным маім юнацкім рукапісам і дапісаў, перапісаў яго, *Сірочы хлеб*» [Брыль 1972, 134]. Пры тым, аўтар аповесці *Сірочы хлеб* «nie ogranicza się tylko do ukazania gnębicieli i ciemiężonych, sięga głębiej, w jego utworze naród nie jest monolitem, lecz zbiorowością, w której można znaleźć zarówno wrogów, jak i przyjaciół» [Panasiuk 1992, 94].

На старонках сваей аповесці Я. Брыль не спыняецца на паказе ўласнаперажытага: «Данік з *Сірочага хлеба*, вядома, не я, а тып або заяўка на яго, мілы сябар майго маленства, якога я зляпіў з многіх знаёмых хлопчыкаў, дадаўшы трохі і свайго» [Брыль 1981, 248]. Віктар Вабішэвіч, спасылаючыся на тыя гістарычныя факты, што знайшлі мастацкае ўвасабленне ў аповесці, даказвае, што ў ёй скандэнсаваны вопыт заходнебеларускіх сялян, што імкнуліся абараняць сваю мову і культуру [Вабішэвіч 1992, 77–84].

У сваю чаргу падобныя заўвагі пра раман *Сізіфава праца* выказаў гісторык польскай літаратуры, выдатны знаўца творчасці С. Жэромскага Артур Гутнікевіч:

Wbrew sugestiom i podejrzaniom, że powieść jest być może ukrytą, zbeletryzowaną autobiografią pisarza, była ona od początku w zamyśle autorskim tworem imaginacji, nie dającym się w sposób prosty i bezpośredni odnieść do stosunków kieleckich. Miała być obrazem typowym, w którym każdy Polak i mieszkaniec zaboru rosyjskiego mógł rozpoznać sam siebie, swoje najbardziej prywatne, własne doświadczenia. Miała też być świadectwem stanu świadomości zbiorowej społeczeństwa polskiego ery popowstaniowej i historią zmagañ pokolenia młodzieży polskiej z zaborczą szkołą [Hutnikiewicz 1998, 263–264].

Праўда, пачаткова здаецца, што не вельмі шмат чаго спалучае Даніка Мальца з героямі рамана *Сізіфава праца*. С. Жэромскі абставінамі з уласнай біяграфіі надзяліў некалькіх герояў: Марціна Боровіча, Бернарда Зыгера, Андрэя Радка, што з'яўляюцца прадстаўнікамі розных сацыяльных станаў. Выбар галоўнага героя рамана быў абумоўлены тым, што «Żeromski nie należał do pisarzy, którzy – jak Prus czy Reymont – prowadzili „studia terenowe”, organizowali i przygotowywali materiał twórczy do swych dzieł. Natomiast z niezwykłą chłonnością zużytkował jako materiał twórczy to, co przyniosło mu jego żywiołowo kształtujące się doświadczenie życiowe» [Markiewicz 1964, 155]. С. Жэромскі, як прадстаўнік шляхты, галоўным героем твора зрабіў шляхецкае дзіця, што пакінула родную хату, каб пачаць вучобу ў школе. Даверлівасць, несамастойнасць, разгубленасць, туга па маці прывялі хлопца да таго, што ён лёгка паддаўся русіфікацыі. Пісьменнік засяродзіўся на працэсе сталення Марціна Баровіча, пошукаў ім нацыянальнай свядомасці, вынікам чаго стаў пратэст супраць прымуsoвай русіфікацыі польскай школы. Характар героя, з-за нечаканай смерці маці і недахопу ўвагі бацькі, кшталтавалі найперш падзеі, што адбываліся ў школе. Зваротным момантам у жыцці Марціна Боровіча з'яўляецца ўрок, на якім адзін з вучняў дэкламуе верш *Радуга Ардона*, прысвечаны гераічнай абароне Варшавы ў час лістападаўскага паўстання. С. Жэромскі даследуе, як пад уплывам верша Адама Міцкевіча несвядомы сваіх каранёў вучань (бацькі не перадалі яму патрыятычныя традыцыі) пачынае адкрываць сваё месца ў свеце. Праўда, напрыканцы *Сізіфавай працы* Марцін Баровіч пад уплывам страты каханай дзяўчыны, што выехала з сям'ёй у Расію, падае духам. Аднак чытач перакананы, што асабістая трагедыя не можа зламаць маладога чалавека, яго патрыятычных памкненняў. Гэта на думку Генрыха Маркевіча і апраўдвае назву рамана:

Zazwyczaj przyjmuje się, że tytuł *Syzyfowe prace* dotyczy rusyfikatorskich zabiegów carskiej szkoły. Równie jednak dobrze, a z lepszym stylistycznym zestrojeniem można by zastosować go do wysiłków załamującego się w końcu powieści Marcina Borowicza, a może – w ogóle do wysiłków młodzieży polskiej pod zaborami, zwłaszcza,

gdy w micie o Syzyfie położymy akcent na nieprzerwalności jego pracy i – ciągłym zaczynaniu jej od nowa [Markiewicz 1977, 26].

У плане сацыяльнага сталення цікавейшым, відаць, мог бы стаць вобраз селяніна Андрэя Радка, які дзякуючы падтрымцы настаўніка панскіх дзяцей Антона Палюшкевіча (Кэфкі) змог паспрабаваць выбіцца з нястачы. На ўсё жыццё Андрэй Радак запомніў словы настаўніка, які навучыў яго чытаць, а пазней на свой кошт паслаў у гімназію: «Nauka jest jak niezmierne morze... (...) Im więcej jej pijesz, tym bardziej jesteś spragniony. Kiedyś poznasz, jaka to jest rozkosz... Ucz się, co tylko jest sił w tobie, żeby jej zakosztować» [Żeromski 1998, 170]. На жаль, С. Жэромскі не разгортвае вобраза сялянскага хлопца, які ўсё жыццё падпарадкоўвае мары аб вучобе.

Аднак, ці выпадкова ў канцы рамана С. Жэромскі збліжае Марціна Боровіча менавіта з Андрэем Радкам? Спачатку, здаецца, што селянін з'явіўся сапраўды нечакана і толькі таму, каб проста дапамагчы знаёмаму, які кепска сябе адчуў:

(...) A ty wierzysz, że wykujem lemiesz z pałaszy skrwawionych... – zapłakał w głębi serca.

Wtem dał się słyszeć nad nim cichy głos:

– Borowicz, panie, panie...

Marcin podniósł głowę i zobaczył twarz Radka, wówczas ucznia klasy ósmej, który stał schylony. (...)

Marcin nie był w stanie rzec słowa, nie mógł patrzeć, wyciągnął tylko rękę i wspomógł się na siłach, czując uściśnienie kościstej, a jakby z żelaza urobionej prawicy Radkowej [Żeromski 1998, 261].

Апошняя сцэна ўмацоўвае чытача ў перакананні, што сумненні маладога шляхціца толькі часовыя, што ён надалей будзе змагацца за сваё нацыянальнае. Відавочна, па-свойму сімвалічна, С. Жэромскі гаворыць аб тым, што польскі шляхціц знаходзіць падтрымку ў селяніна і ён «zejdzie raz jeszcze, jak mityczny Syzyf, w pogażone w uspieniu, smutne, mroczne niziny niedoli polskiej, aby podjąć wbrew wszystkiemu walkę na nowo» [Hutnikiewicz 1998, 265].

У рамане *Сізіфава праца* С. Жэромскі гаворыць пра падзеі 70–80-ых гадоў XIX стагоддзя, час, калі ў Каралеўстве Польскім пасля падаўлення паўстання 1863 года палітыка русіфікацыі прымае асабліва вострыя формы. Я. Брыль ў сваёй аповесці паказаў трагізм жыхараў Заходняй Беларусі, што ў выніку Рыжскай дамовы 1921 года адышла да Польшчы. Пісьменнік распавёў пра жорсткія парадкі польскага ўрада, што вёў прымуsoвае апалячванне, абмяжоўваў права беларусаў на вучобу на роднай мове. Калі ўлічыць блізкасць

гістарычнага лёсу беларускага і польскага народаў, зусім зразумела, што героі абодвух твораў знаходзяцца ў тыпалагічна блізкіх абставінах. Данік Малец з аповесці *Сірочы хлеб*, як і героі рамана *Сізіфава праца*, у школе змагаўся за сваё роднае. Пасля яго выключэння з шэрагаў вучняў, страты настаўнікаў – у выніку хваробы пані Мар’і і арышту Міколы Кужалевіча, герой вырашыў заняцца самаадукацыяй, разумеючы, што толькі так ён зможа дасягнуць лепшага ў жыцці.

С. Жэромскі ў сваім рамане таксама закрануў праблему таленавітых сялянскіх дзяцей, што не змаглі здзейсніць свае мары аб вучобе. На значную ролю Пётра Міхціка, здольнага сялянскага падлетка і часовага «апякуна» Марціна Боровіча, звярнуў увагу Ян Томкоўскі:

Michcik jest postacią epizodyczną i zamykając książkę mamy prawo już o nim nie pamiętać, skoro zapomina o nim również narrator. A jednak nieobecny uczeń jakoś daje znać o sobie w tekście utworu – i to nawet wówczas, gdy nie słyszymy jego nazwiska. Mimo wszystko, trudno bowiem przeoczyć ważny przecież fakt, że niepozorny bohater został w pewien sposób powiązany z dwiema innymi, bez porównania ważniejszymi postaciami. Nawet uśmiechając się na myśl o edukacji, jaką odbył ten wiejski chłopiec, powinniśmy pamiętać, że jest on jakby «niezrealizowanym Andrzejem Radkiem». Jest Radkiem, który nigdy nie spotkał życzliwego protektora, takiego jak choćby Paluszkiewicz-Kawka.

(...) Jednak to właśnie Michcik odsłania innym siłę książki i siłę czytania, a także recytowania [Tomkowski 2013, 398–399].

Такім жа беларускім Сізіфам можа бачыцца Данік Малец, які разумее, што мастацкае слова ўзвышаецца над сацыяльнымі падзеламі. Я. Брыль не пайшоў цалкам следам за адным са сваіх любімых пісьменнікаў і стварыў глыбокі вобраз малога селяніна, які пасля выключэння са школы не падае духам, але ў самаадукацыі, а таксама адукацыі свайго асяроддзя бачыць яшчэ адзін шлях змагання за свае правы, святлейшую будучыню. Герой хоча адкрыць сілу літаратуры пакуль што толькі перад дзедам Мікітам, з якім разам пасе панскіх кароў. І невыпадкова, відаць, на пашу герой ідзе з кнігай Б. Пруса, падоранай яму любімай настаўніцай.

Сапраўды, тыпалагічныя сыходжанні паміж творамі Б. Пруса, С. Жэромскага і Я. Брыля відавочныя. Нават заканчваюць свае творы пісьменнікі падобным чынам, паказваючы герояў у пераломныя моманты і падкрэсліваючы, што на далейшым шляху яны не застаюцца адны.

Відавочна, захапленне творчасцю польскіх пісьменнікаў паўплывала на стварэнне самабытнага, арыгінальнага твора, у якім уздымаюцца тэмы сіроцтва і змагання за родную мову і культуру. Судакрананне Я. Брыля

з польскай літаратурай і культурай адбілася таксама ў змесце іншых яго твораў: рамане *Птушкі і гнёзды*, шматлікіх аповесцях, апавяданнях і мініяцюрах, эсэістыцы.

Бібліяграфія

- Andraŭk Serafim. 1999. *Dumaŭcy pra večnae, baŭcy štodzennaе*. U: Bryl' Ānka, *Zapavetnae. Ūbranyá tvory*. Minsk: Bellitfond: 5–22 [Андраюк Серафім. 1999. *Думаючы пра вечнае, бачыць штодзэннае*. У: Брыль Янка, *Запаветнае. Выбраныя творы*. Мінск: Беллітфонд: 5–22].
- Bryl' Ānka. 1960. *Zbor tvoraŭ: U dvuh tamah*. Т. 1. Minsk: Dzâržaŭnae vydavectva BSSR [Брыль Янка. 1960. *Збор твораў: У двух тамах*. т. 1. Мінск: Дзяржаўнае выдавецтва БССР].
- Bryl' Ānka. 1972. *Vitraž. Apavádanni, miniácŭry, narysy*. Minsk: Mastackaá litaratura [Брыль Янка. 1972. *Вітраж. Апавяданні, мініяцюры, нарысы*. Мінск: Мастацкая літаратура].
- Bryl' Ānka. 1981. *Zbor tvoraŭ: U ráci tamah*. Т. 4. Minsk: Mastackaá litaratura [Брыль Янка. 1981. *Збор твораў: У пяці тамах*. т. 4. Мінск: Мастацкая літаратура].
- Bryl Janka. 1974. *Najchętniej tłumacze opowiadania*. «Literatura na Świecie» nr 5: 375–377.
- Dran'ko-Majsŭk Leanid. 2016. «...Gatovy Vam zaŭsędy dapamagčy...» *Listavanne z Mihasęm Straŭcovym*. «Dzeásloŭ» № 1: 220–240 [Дранько-Майсюк Леанід. 2016. «...Гатовы Вам заўсёды дапамагчы...» *Ліставанне з Міхасём Стральцовым*. «Дзеяслоў» № 1: 220–240].
- Hutnikiewicz Artur. 1998. *Poslowie*. Y: Źeromski Stefan. *Szyzŭfowe prace*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Janowicz Sokrat. 1987. *Białoruś, Białoruś*. Warszawa: Iskry.
- Kalesnik Uladzimir. 1990. *Ānka Bryl'. Narys žyccá i tvorčasci*. Minsk: Narodnaá asveta [Калеснік Уладзімір. 1990. *Янка Брыль. Нарыс жыцця і творчасці*. Мінск: Народная асвета].
- Lubczyńska-Jeziorna E. 2007. *Gatunki literackie w twórczości Bolesława Prusa*. Wrocław: Agencja Wydawnicza a linea.
- Markiewicz Henryk. 1964. *Opowiadania Źeromskiego*. Y: Tegoż. *Prus i Źeromski. Rozprawy i szkice literackie*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Markiewicz Henryk. 1977. *Tytuły Źeromskiego*. Y: Tegoż. *W kręgu Źeromskiego. Rozprawy i szkice historycznoliterackie*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Nieuważny Florian. 1998. *Janka Bryl a Polska (zarys problematyki)*. «Acta Albaruthenica» nr 1: 75–82.
- Panasjuk Nadzjeja. 1992. *Związki Janki Bryla z kulturą i literaturą polską*. Y: *Na pograniczu. Studia i szkice*. Red. Karwacka H., Nosowicz J.F. Białystok: Instytut Filologii Polskiej. Zakład Filologii Wschodniosłowiańskich Filii Uniwersytetu Warszawskiego: 93–106.
- Prus Bolesław. 1993. *Nowele wybrane*. Białystok: Wydawnictwo Łuk.
- Sztachelska Jolanta. 2015. *Zabijanie klasyków. Studia i eseje*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Tomkowski Jan. 2013. *Wojna książek. Wokół «Szyzŭfowych prac»*. Y: *Źeromski. Tradycja i eksperyment*. Red. Janicka A., Kowalczykowa A., Kowalski G. Białystok–Rapperswil: Wydawnictwo Alter Studio.
- Turkey Klara. 1937. *Bolesław Prus a romantyzm*. Lwów: Nakł. Filomaty.
- Vabiševič Viktor. 1992. *Ī budze smačny hleb duhoŭny*. *Gistaryčny kamentar da apovesci Ānki Bryla «Siročy hleb»*. «Rodnae slova» № 78: 77–84 [Вабішэвіч Віктар. 1992. *І будзе смачны хлеб духоўны. Гістарычны каментар да аповесці Янкі Брыля «Сірочы хлеб»*. «Роднае слова» № 78: 77–84].
- Źeromski Stefan. 1998. *Szyzŭfowe prace*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.

Summary

***Orphan's Bread* by Yanka Bryl in a Polish context: Bolesław Prus, Stefan Żeromski**

This article focuses on the relationship between Yanka Bryl and Poland, showing the influence of Polish classics on his literary legacy. Stories such as *Orphan's Bread* by Yanka Bryl, *Orphan's Plight* by Bolesław Prus and the novel *Sisyphean Labours* by Stefan Żeromski were subjected to comparative analysis. Prus concentrated on the fate of the orphan and his unequal struggle for a better tomorrow. Żeromski showed the image of the school in the Russian Congress Kingdom of Poland and the struggle of young people against Russification. J. Bryl, in his story, raised the topics of the orphanage and the struggle for linguistic, cultural and national identity.

Key words: Belarussian prose, Polish prose, orphanage problem, struggle for language and culture, typology

Kontakt z Autorką:
a.alsztyniuk@o2.pl